

Holt és mesterséges nyelvek a modern filmművészetben

Pődör Dóra - 2012. 03. 19.

Az elmúlt 10-15 évben több olyan jelentős filmet mutattak be, ahol vagy egy már holt nyelven (illetve egy mai élő nyelv korai változatán), vagy pedig egy mesterséges nyelven is beszéltek a szereplők. Ezek közül itt megemlítenék néhányat: *A Gyűrűk Ura* filmtrilógia (többek közt óangol, sinda, quenya – Peter Jackson, 2001, 2002, 2003), *Beowulf* (óangol – Robert Zemeckis, 2007), *A passió* (arámi – Mel Gibson, 2004), *Avatar* (na'vi – James Cameron, 2009), valamint a *Hellboy 2: Az aranyhadsereg* (óír – Guillermo del Toro, 2008).

***A Gyűrűk Ura* filmtrilógia – szöveghűség és tisztelgés** (Peter Jackson, 2001, 2002, 2003)

A holt vagy mesterséges nyelvet kellékként használó filmek között az egyik legismertebb talán *A Gyűrűk Ura* filmtrilógia, amelyben mind holt, mind pedig mesterséges nyelvekkel találkozhat a néző. Aki ismeri a regényt, annak a számára nem hat meglepetésként, hogy a Tolkien által megalkotott két tünde-nyelv, a finn mintájára létrehozott quenya (a nemestündék nyelve), illetve a walesi mintájára alkotott sinda, a szürketündék nyelve, megjelennek a filmekben. Jó néhány dialógust hallhatunk sindául, amely feliratozva van, míg a quenya sokkal ritkábban jelenik meg (a leghosszabb quenya nyelvű rész a Gandalfot gyászoló lórieni tündék énekében hallható). Általánosságban elmondható, hogy a forgatókönyvírók nagy gondot fordítottak arra, hogy a dialógusokba teljes mondatokat, sorokat vegyenek át a könyvből, még ha időnként nem is az eredeti szereplő

szájába adják őket. Így például elhangzik a „Noro lim, Asfaloth!” (Vágtass, Asfaloth!) felszólítás, igaz, nem Glorfindeltől, hanem Arwentől, amikor az utóbbi Frodóval a nyergében menekül a gyűrűlidércek elől a Brúinen gázlójához, vagy a „Mai govannen” (Üdvöz légy) *A két toronyban*, amikor Aragorn a Kürtvárba érkező Haldírt üdvözli (a könyvben Glorfindel üdvözli így Aragornt, amikor rájuk talál a vadonban; Haldír és a tündeíjászok eredetileg nem sietnek az ostromlottak segítségére). Ugyanakkor hosszabb dialógusokat is hallhatunk sinda nyelven: jellemzően akkor, amikor Aragorn és Arwen beszélgetnek egymással, akik még ráadásul váltogatják is a sindát a nyugorival (amely a filmben eredetileg az angolnak felel meg, a szinkronizált változatban pedig a magyarnak), feltehetően a mondandójuk érzelmi töltetének megfelelően. Mivel Aragorn és Arwen története nincsen kidolgozva a regényben, illetve csak egy rövid összefoglalót olvashatunk erről a függelékben, természetesen itt a Tolkien által megalkotott nyelv „kiterjesztett” használatával van dolgunk.

A regényben az óangol nyelvvel a rohírok személyneveiben, néhány helynévben, egy-két köszöntésben, illetve a „meara” (‘ló’, modern angol *mare*, ‘kanca’) szóban találkozhatunk. Éowyn például azt jelenti, hogy ‘Az, aki örömét leli a lovakban’; az Éomer név jelentése pedig ‘lovaktól híres’ – ez utóbbi név a *Beowulf* óangol hőseposzban is előfordul. A regényben Éomer „Westu Théoden hál”-al köszönti királyát, valószínűleg a *Beowulf*-ot visszhangozva, ahol a hős Hrothgar királyt üdvözli hasonlóképpen a dán udvarba érkezésekor. (A *király visszatér* filmváltozatában Éowyn köszönti ezzel a kifejezéssel Aragornt.) A rohírok társadalmát és anyagi kultúráját Tolkien a kora-középkori angolszász társadalomról és anyagi kultúrájukról mintázta, ezért véleményem szerint több mint indokolt volt az óangol nyelv valamivel szélesebb körű használata a filmváltozatban, mint a regényben: ugyan

jóval kevesebbszer jelenik meg, mint a sinda, ráadásul a leghosszabb részt, a Théodred temetésén elhangzó, a *Beowulf* egy részének mintájára írt gyászéneket a moziváltozatból ki is hagyták. Úgy gondolom, hogy az óangol nyelv használatával Peter Jackson és csapata nem csak hogy felerősíti a rohírok és az angolszászok közötti párhuzamot, hanem méltóképpen tisztelget a tudós és filológus író előtt, aki jószerivel egész életét középkori angol szövegek tanulmányozásával töltötte, és a *Beowulf*-kritika területén egy új irányzatot indított el.

Érdekes itt még megemlíteni, hogy míg az íróknál, illetve a filmeseknél a legtöbb esetben a képzelte világról szóló történet akár szöveges, akár képi formában általában előbb születik meg, mint az ehhez a világhoz tartozó nyelv, ez Tolkien esetében épp fordítva történt: ő ugyanis előbb alkotott meg egy nyelvet, és hozzá talált ki egy világot. Az olvasónak és a nézőnek a tolkieni mitológia rendkívül aprólékos kidolgozottsága tűnhet fel, amelyben egyes nyelvek, a különböző helyszínek, és a különböző népek jellegzetességei, legendái, történetei mind-mind rendkívül részletes módon jelennek meg.

***Beowulf* – látszathitelesség** (Robert Zemeckis, 2007)

Az óangol nyelvvel foglalkozók számára csemege lehet a *Beowulf* óangol (a kutatók által a legtöbbször a VIII-IX. századra datált) hőseposz legújabb filmváltozata, ugyanis igen sok óangol dialógus hangzik el benne – érdekes módon a szörny Grendel és annak anyja között; sőt, a szörny kizárólag óangolul beszél. Míg azonban *A Gyűrűk Ura* esetében a holt és a mesterséges nyelvek használata egyértelműen a Tolkien által létrehozott mitológia életszerűségét, hitelességét hivatott erősíteni, addig az óangol használatának funkciója a *Beowulf* esetében már némi fejtörésre adhat okot. Ez a film ugyanis egyáltalán nem marad

hű a hőseposz szelleméhez; mondhatnánk, hogy egy eléggé cinikus feldolgozása annak a toposznak, amikor a hős meg kell hogy szabadítsa egy szörnytől a közösséget. A *Beowulf* e dramaturgiailag egyébként igen jó filmes adaptálásának a fő mondanivalója ugyanis az, hogy a férfiakat kizárólag a hatalom és a szex érdekli. Ebben lehet, hogy van igazság, ugyanakkor az óangol *Beowulf* nem erről szól, és nem is ez az üzenete – szellemiségében *A Gyűrűk Ura* filmváltozata sokkal jobban megfelel az óangol *Beowulf*énak, mint maga a *Beowulf* filmadaptáció. Amikor pedig a film végén, Beowulf látványos hajós temetésén Grendel anyja kiemelkedik a habokból, és csábítóan néz Wigláfra, Beowulf utódjára a trónon, akkor a kelta és germán mitológiát ismerő néző egy kissé összezavarodik – hiszen a befejezés azt vetíti előre, hogy a következő (a film szerint sorban a harmadik) uralkodó is szexuális kapcsolatot fog létesíteni Grendel anyjával, amelynek egy újabb (a film szerint sorban szintén a harmadik) szörny lesz a gyümölcse – a mindenkori királyjelölt rituális szexuális egyesülése a felségjogistennővel ugyanakkor a kelta mitológia egyik alapmotívuma, és nehezen érthető, hogy hogyan kerül a *Beowulf* filmváltozatába. Így talán az óangol nyelvnek a használata az, amely még az eredeti műhöz a leghitelesebben ragaszkodó vonása ennek a filmadaptációnak.

***Hellboy 2: Az aranyhadsereg* – egy kelta jellegű világ felidézése** (Guillermo del Toro, 2008)

Úgy vélem, kevés olyan embernek adatik meg, aki régi nyelvekkel foglalkozik, hogy az egyetemi és a kutatói szférán kívül tudását máshol is hasznosítani tudja. Így engem is igen nagy meglepetésként ért, amikor 2007 májusában megkerestek a *Hellboy 2* című film produkciós szervezői azzal, hogy a dialógusok egy részét fordítsam le régi írnyelvre, és tanítsam be ezeket a részeket a színészeknek. A

feladatot igen érdekesnek találtam, és el is vállaltam. Guillermo del Toro időszámításunk szerinti harmadik századi ír nyelvet szeretett volna, ám mivel az ír nyelv legkorábbi, hosszabb összefüggő szövegekkel dokumentált változata a VIII-IX. századi óír nyelv, amelynek szótára és nyelvtana is van, így erre fordítottam le a dialógusokat. A fordítónak ilyenkor mindig nagy problémát okoz az, hogy a régi nyelvek esetében a kétnyelvű szótárak általában egyirányúak: vagyis régi nyelv – modern nyelv a párosítás, azaz a címszavak a régi nyelven vannak, míg az ekvivalensek a modern nyelven. Ezek a szótárak tehát a régi nyelvről a modern nyelvre való fordításra alkalmasak; a másik irányban történő műveletre viszont már nem. Az én esetemben az volt a szerencse, hogy gyakorlatilag a filmes feladatom megkezdése előtti 1-2 hónapban vált az interneten is elérhetővé (még hozzá teljesen ingyen) az Ír Királyi Akadémia *Dictionary of the Irish Language* című szótára, amely az ír nyelv XVII. század előtti, általunk ismert szókészletét tartalmazza az angol ekvivalensekkel és rengeteg ír idézettel. Nyomtatott formában nekem is megvan a szótár, és doktori disszertációm írása során, rengeteget használtam óír/középír-angol irányban; ám a szótár elektronikus formában való megjelenése igen nagyban megkönnyítette a filmes munkámat, hiszen az angol szavakat beütve a keresőbe sikerült megkapnom az ír ekvivalenseket. Mivel a szótár a szócikkeknel nem tesz különbséget az ír nyelv XVII. század előtti korszakai között, így természetesen minden ír ekvivalens esetében az idézetekből ki kellett következtetnem, hogy az adott ír szó használatára van-e bizonyítékunk az óír periódusból, mivel a hitelesség szempontjából ez rendkívül fontos volt. További kihívás volt olyan fogalmakat átültetni óír nyelvre, amelyek abban a korban még nem léteztek, pl. „bevásárlóközpontok” és „parkolók”. Ezeket megpróbáltam egyszerű körülírással átültetni óírra: az előbbinél a „nagy piacok”, míg az utóbbinál

a „helyek szekerek számára” tűnt a legjobb megoldásnak. Az általam lefordított dialógusrészleteket egy írországi professzor kollégám lektorálta, majd mindenkinek a szövegét rámondtam CD-re, amelyeket eljuttattak a színészekhez. Ők betanulták a szöveget, és amennyiben szükségesnek érezték, segítséget is kérhettek tőlem. Ez teljesen változó volt: valaki kijelentette, hogy ő elboldogul egyedül, valakinek pedig a szállodai szobájában kellett óír kiejtésleckét tartanom. Végül a forgatás során a koncepció némileg változott, és kevesebb óír került a filmbe, mint amennyit a rendező eredetileg elképzelt – az angol anyanyelvű színészek általában nagyon nehéznek tartották az óír kiejtést, hiszen ez a nyelv több olyan hangot is tartalmaz, amely a modern angol nyelvben nem létezik. Az én perfekcionista nyelvészeti hozzáállásommal jobban szerettem volna, ha a színészek még tökéletesítenek a kiejtésükön.

A *Hellboy 2* egy fantasy-akciófilm, amelyben a szereplők egy része kelta tündérszerű lény, akik egy másik, jóval régebben létező világban élnek. Erről a világról az emberek nem tudnak (akárcsak a Harry Potter filmekben), ám e lények át tudnak járni hozzánk; véleményem szerint ezért gondolta úgy a rendező, hogy a régi ír nyelvet használja arra, hogy egy plusz színt – némi archaikus és keltás „íz” – vigyen bele ebbe a világba. A tündérszerű lények között is van azonban különbség olyan tekintetben, hogy hogyan viszonyulnak a saját, illetve az emberek világához, és a rendező ezt a különbséget részben a nyelvhasználattal próbálja érzékeltetni: a király, akit lázadó fia, a herceg, végül megöl, szinte végig óírül beszél, míg fia, aki ellenzi a tündérvilág és az emberek világa közti békét, amelynek apja híve, szinte mindig angolul válaszol neki. (A *Hellboy 2* és *A Gyűrűk Ura* közti számos párhuzamról lásd Deák-Sárosi László: Guillermo del Toro: *Hellboy II – Az Aranyhadereg* című filmjéről. Filmkultúra 2008. augusztusi számában)

Hasonló eszközök, eltérő funkciók

Annak, aki látta ezeket a filmeket, vagy bármilyen olyan filmet, amelyben holt vagy mesterséges nyelvet (esetleg nyelveket) használnak, nyilvánvaló, hogy ezek az eszközök rendkívül erős stíluselemként hatnak. Az említett három film még nem is túl mélyreható vizsgálata azonban megmutatta, hogy a hasonló nyelvi eszközökkel élő rendezők számára ezek az elemek más-más funkciót töltenek be. Akár archaizálásról, akár a hitelesség vélt vagy valós kihangsúlyozásáról, akár egy másik világ felidézéséről van szó, mindenképpen figyelemre méltó, hogy ezen nyelvi eszközök adta lehetőségeket milyen sokoldalúan használja fel a modern filmművészet.

Irodalom és filmográfia

Deák-Sárosi László: Guillermo del Toro: *Hellboy II – Az Aranyhadsereg* című filmjéről; Filmkultúra, 2008. augusztus.

http://www.filmkultura.hu/filmek/cikk_reszletek.php?kat_azon=130

A Gyűrűk Ura filmtrilógia (r. Peter Jackson, 2001, 2002, 2003)

A passió (r. Mel Gibson, 2004)

Avatar (r. James Cameron, 2009)

Beowulf (r. Robert Zemeckis, 2007),

Hellboy 2: Az aranyhadsereg (r. Guillermo del Toro, 2008).

Megjegyzés:

Szeretném megköszönni Nagy Andreának a hasznos észrevételeit.

2 Replies to "Holt és mesterséges nyelvek a modern filmművészetben"

Mülléder Mari, 13 év ago

A holt és mesterséges nyelvek misztikuma régóta foglalkoztatja az embert. A titok, amelyhez kevesen

férnek hozzá. Felidéződik bennem gyerekkorom rajzfilmsorozata, Mézga Aladár köbük nyelve, a scifi irodalom, az erre épülő filmművészet: Csillagok háborúja, a korai Star Trek sorozatot néztem, a jelen-közeli Harry Potter párszaszó-kígyónyelve, Mel Gibson Passiója (túl véres és túl érdekes is egyúttal). Remek téma ez, jól összefogva, örömmel olvastam, waka nuto ashka.

korinthosz, 13 év ago

Mel Gibson Passiójának említésével tökéletesen egyetértetek! Túl véres, és persze túl érdekes. Másik filmje, az Apocalypto pedig – úgy tudom – maja szövegeket is tartalmaz...

Your Email address will not be published.

Save my name, email, and website in this browser for the next time I comment.

This site uses Akismet to reduce spam. [Learn how your comment data is processed.](#)

© 2025 e-nyelvmagazin.hu. All rights reserved.